

Justitiedepartementet

Straffrättsenheten

Remissyttrande över SOU 2018:69 Ökat skydd mot hedersrelaterad brottslighet

Diarienummer Ju2018/04195/L5

Sammanfattning

TRIS- tjejers rätt i samhället instämmer i stora delar i utredningens föreslagna åtgärder för att öka skyddet mot hedersrelaterad brottslighet. TRIS ser mycket positivt på att utredningen lägger stor vikt vid att på olika sätt värna om skyddet för framför allt barn och unga som riskerar att utsättas eller har utsatts för hedersrelaterat våld och förtryck. Det är glädjande att utredningen understryker det allvarsamma i att hedersrelaterat våld och förtryck leder till ett stort lidande för individer som utsätts för barnåktenskap, tvångsäktenskap och/eller könsstympning. TRIS ser även positivt på att utredningen lyfter brottsofferperspektivet i relation till hedersrelaterad brottslighet och att enskilda brottsoffer – som i sammanhanget oftast är unga kvinnor och flickor – erkänns sin särskilt utsatta och utlämnade position med avseende på brottets kollektiva karaktär, vilket bidrar till att motivera ett högre straffvärde för brott med hedersmotiv.

TRIS tillstyrker särskilt följande bedömningar och förslag:

- Att en särskild straffskärpningsgrund för brott med hedersmotiv införs.
- Att bestämmelserna om äktenskapstvång och vilseledande till tvångsäktenskapsresa uttryckligen görs subsidiära till bestämmelsen om människohandel.
- Att ett nytt brott, *barnåktenskapsbrott*, införs.
- Att i skyddande syfte införa ett utreseförbud för barn som riskerar att föras utomlands för att ingå äktenskap eller könsstympas och att passlagens regler ändras.
- Att utreseförbudet straffsanktioneras och att utreseförbudet som avser barn införs i LVU.
- Att förbättra samverkan mellan berörda myndigheter samt att förbättra arbetsmetodiken hos dessa i dels det förebyggande arbetet mot hedersrelaterat våld och förtryck, dels i arbetet med att hjälpa personer som förts utomlands för att ingå barnåktenskap, tvångsäktenskap eller för att könsstympas.

Däremot invänder TRIS mot utredningens bedömning att inte föreslå kriminalisering av underlåtenhet att anmäla eller annars avslöja äktenskapstvång eller vilseledande till tvångsäktenskapsresa. Dessutom anser TRIS att det är bekymmersamt att utredningen dragit

slutsatsen att tvång att vara kvar i ett äktenskap eller en äktenskapsliknande förbindelse inte ska omfattas av den straffrättsliga regleringen av äktenskapstvång.

Därutöver beklagar TRIS att utredningen inte lyfter vuxna personer med intellektuell funktionsnedsättning som riskerar att utsättas eller har utsatts för äktenskapstvång eller vilseledande till tvångsäktenskapsresa. Baserat på TRIS mångåriga arbete med och kartläggningar av målgruppens särskilda utsatthet för äktenskapstvång och/eller vilseledande till tvångsäktenskapsresa anser vi att utredningen ska beakta denna målgrupps specifika behov av skyddsåtgärder, särskilt med hänsyn till att målgruppen själv har mycket begränsade möjligheter att omhänderta sitt eget skydd p.g.a. nedsatt kognitiv förmåga.

Dessutom anser TRIS att skyddsåtgärder för denna särskilda målgrupp generellt bör ses över och inte begränsas till att endast gälla för barn och unga vuxna, eftersom både TRIS egna kartläggningar och den enda internationella forskningen¹ i ämnet har visat på att tvångsäktenskap förekommer oftare högre upp i åldrarna bland målgruppen, att jämföra med barn- och tvångsäktenskap som vanligen förekommer i tonåren och uppåt bland personer utan en intellektuell funktionsnedsättning.

4 Brott med hedersmotiv

TRIS ställer sig bakom den definition av hedersrelaterat brott som utredningen beskriver och som tar fasta på att gärningen i ett sådant brott grundar sig i att en person anses ha vanärat någon annans heder och att motivet till brottet handlar om att skydda eller återupprätta denna heder (sid. 72–73).

4.6.1 En särskild straffskärpningsgrund för brott med hedersmotiv bör införas

TRIS välkomnar utredningens förslag om att införa en särskild straffskärpningsgrund för brott med hedersmotiv. Som utredningen konstaterar är hedersrelaterat våld och förtryck idag ett allvarligt samhällsproblem som leder till ett stort lidande för de enskilda individerna som drabbas. Denna verklighet för många barn och unga vuxna som lever under hedersvåld och förtryck i Sverige idag är i desperat behov av att rättsväsendet ställer sig bakom dem och erbjuder skyddsåtgärder. TRIS egna kartläggning *UNG 018* som genomförts med uppdrag av Uppsala kommun och Länsstyrelsen i Uppsala län visar på en oroväckande andel utsatta bland ungdomar i nionde klass i kommunala skolor i Uppsala.² Var femte flicka samt var tionde pojke i studien har svarat att de lever med ett oskuldskrav, vilket också visar sig vara kopplat till en rad inskränkningar i den unges vardag och inte minst med risken att utsättas för tvångsäktenskap.

TRIS ser därför mycket positivt på att utredningen uttrycker bekämpningen av det hedersrelaterade våldet som en prioriterad uppgift. Samhället måste kraftigt ta ställning mot alla former hedersrelaterat våld och förtryck. Att, som utredningen föreslår, brott med hedersmotiv ska betraktas som en särskild försvårande omständighet sänder tydliga och nödvändiga signaler om att det svenska samhället inte accepterar sådana handlingar. Att det allvarsamma i brott med hedersmotiv även ska återspeglas genom att åsätta dessa brott ett högre straffvärde, så som utredningen föreslår, ser TRIS mycket positivt på. Detta är en högst

¹ Se information om det brittiska forskningsprojektet *My Marriage My Choice* lett av Rachael Clawson på följande länk: <https://www.nottingham.ac.uk/research/groups/mymarriagemychoice/>

² Ghadimi, Mariet och Gunnarsson, Serine (2019) *UNG 018 – en kartläggning av hedersrelaterat våld och förtryck bland unga i Uppsala*, TRIS: Uppsala.

angelägen och mycket efterlängtd åtgärd som lättare kommer att kunna sätta ljus på och tydliggöra den särskilt stora utsatthet som, framför allt unga kvinnor och flickor, drabbas av.

TRIS beklagar att utredningen inte getts i uppdrag att vidare behandla frågan om en särreglering av hedersrelaterad brottslighet. Utredningen kommenterar dock frågan genom att belysa några svårigheter vid ett eventuellt införande av en sådan brottsrubricering. TRIS önskar se att en utredning tillsätts för att göra en grundlig avvägning kring införandet av en ny brottsrubricering av hedersbrott. TRIS anser att en sådan brottsrubricering skulle ytterligare bidra till att markera kraftfullt mot hedersrelaterad brottslighet och bana väg för att tillsätta långtgående insatser till gagn för de individer som befinner sig i riskzonen eller som redan har utsatts för hedersrelaterat våld och förtryck.

5 Är den straffrättsliga lagstiftningen ändamålsenligt utformad?

5.2.4 Äktenskapstvång

Att genom olaga tvång eller utnyttjande av någons utsatta belägenhet förmå en person att ingå äktenskap är brottsligt i Sverige idag. I utredningens redogörelse för innebörden av denna brottsliga handling saknar TRIS en tydligare beskrivning av utsatt belägenhet så som den ter sig för personer, barn som vuxna, med intellektuell funktionsnedsättning. Personer med intellektuell funktionsnedsättning som lever i en hederskontext och riskerar att framför allt utsättas för tvångsäktenskap eller vilseledning till tvångsäktenskapsresa utgör en mycket utsatt och därtill en bortglömd målgrupp i sammanhanget. I TRIS kommande rapport *Gömd och Glömd* kartläggs den särskilt utsatta position och djupa beroendeställning till gärningsmännen (läs: familjemedlemmarna) som målgruppen själv, vid sidan av yrkesverksamma som dagligen arbetar med målgruppen, vittnar om. TRIS vill särskilt lyfta denna målgrupp och göra deras mycket svåra situation mer känd. TRIS hade därför önskat att målgruppens mycket begränsade förutsättningar att omhänderta sitt eget skydd vid ett förestående tvångsäktenskap eller tvångsäktenskapsresa fått ett tydligare erkännande i utredningen.

5.2.5 Vilseledande till tvångsäktenskapsresa

Som redan nämnts ovan, vill TRIS se ett tydligare ställningstagande för den utsatta belägenhet som personer med intellektuell funktionsnedsättning befinner sig i när det gäller utsatthet för olika former av hedersrelaterad brottslighet, inte minst vid vilseledning till tvångsäktenskapsresa.

Baserad på empiriska data från TRIS kartläggningar av målgruppens utsatthet för hedersrelaterat våld och förtryck framträder vilseledning till tvångsäktenskapsresa som en särskilt vanligt förekommande företeelse bland dessa personer som lever i en hederskontext. Vilseledning kan i sammanhanget betyda att familjemedlemmar, framför allt föräldrar, klär in samtal om en kommande resa till utlandet i termer av en stor, glädjefylld fest med massvis med presenter och en rad positiva följder av att personen i fråga går med på att göra som föräldrarna säger. I de allra flesta fall brister personen i fråga i sin förståelse kring vad ett äktenskap innebär och har många gånger inte förstått att festen hon/han varit på faktiskt varit det egna bröllopet. Konsekvenserna av sådana tvångsäktenskap är exempelvis våldtäkter, oönskade graviditeter, fysisk och psykisk misshandel.

TRIS beklagar att personer med intellektuell funktionsnedsättning utsatta för exempelvis vilseledning till tvångsäktenskapsresa i utredningen inte fått tillräckligt mycket uppmärksamhet

för sin utsatta position. Det bör nämnas att "tvånget" i tvångsäktenskapet inte alltid är tillämpligt i fall som innefattar personer med intellektuell funktionsnedsättning, varför tillämpningen av rekvisitet utsatt belägenhet blir än mer angelägen att vara påläst kring. Många yrkesverksamma som arbetar med målgruppen brister i sin kunskap om lagen som förbjuder äktenskapstvång och vilseledning till tvångsäktenskap, men framför allt i sin kännedom om rekvisitet utsatt belägenhet. Det är ytterligare en anledning till varför TRIS efterfrågar att målgruppen lyfts i sammanhanget.

5.4.2 Bestämmelsen om äktenskapstvång och vilseledande till tvångsäktenskapsresa görs uttryckligen subsidiära till bestämmelsen om människohandel

Äktenskapstvång sker inte sällan över nationsgränser och innefattar i många fall ekonomiska transaktioner i samband med att äktenskapet ingås mellan parterna samt ett bortförande av en individ utomlands. Givet dessa inslag som kan relateras till brottet människohandel välkomnar TRIS utredningens förslag att bestämmelserna om äktenskapstvång och vilseledande till tvångsäktenskapsresa uttryckligen görs subsidiära till bestämmelsen om människohandel.

5.4.3 Barnäktenskap bör kriminaliseras

TRIS tillstyrker utredningens förslag till att kriminalisera barnäktenskap som även ska gälla sådana äktenskapsliknande förbindelser som inte är juridiskt bindande. TRIS ställer sig också mycket positiv till förslaget att det är den som *förmår* eller *tillåter* att ett barn ingår äktenskap som blir skyldig till brottet, samt att även oaktsamhet i förhållande till brottsoffrets ålder innefattas av bestämmelsen.

Barnäktenskap är ett allvarligt brott som orsakar en rad negativa och oåterkalleliga konsekvenser för barnet som utsätts och som därmed berövas sin barndom. Sverige har tagit en tydlig ställning för barns rätt att vara barn och mot en sådan sedvänja som är skadlig för barns hälsa och utveckling. En kriminalisering av barnäktenskap är därmed i linje med det svenska förhållningssättet till barns rättigheter och sänder starka signaler om att barn aldrig ska tvingas till äktenskap.

Med det sagt är lagstiftning nödvändig men inte tillräcklig för att förhindra att barn tvingas in i äktenskap samt för att lagföra personer som förmår eller tillåter att barn vigs in i äktenskap. Eftersom barnäktenskap sker i kontexter där kollektivets makt väger tyngre än enskilda föräldrars eventuella motstånd till att låta sitt barn ingå äktenskap måste även andra åtgärder till för att förhindra att ambivalenta föräldrar väljer att gå kollektivets vilja till mötes. Därför välkomnar TRIS utredningens förslag om att även *medverkan* till barnäktenskapsbrott blir kriminaliserat.

5.4.6 Underlåtenhet att anmäla eller annars avslöja äktenskapstvång eller vilseledande till tvångsäktenskapsresa bör inte kriminaliseras

TRIS invänder mot att utredningen inte föreslår kriminalisering av underlåtenhet att anmäla eller annars avslöja äktenskapstvång eller vilseledande till tvångsäktenskapsresa. TRIS beklagar att utredningen inte tillerkänt nämnda brott som tillräckligt allvarliga för att det ska föreskrivas underlåtelsetransvar.

I en kontext där kollektivet uppmuntrar till och legitimerar brott med hedersmotiv, dvs. handlingar som syftar till att bevara eller återuppta familjens eller släktens heder, kan det vara

avgörande för att förhindra brottet om exempelvis enstaka familjemedlemmar eller släktingar beslutar att anmäla brottet p.g.a. att man känner till att man har en lagstadgad skyldighet att anmäla brottet. Många gånger hänger hedersvåldsutsatta personers liv på att en tredje part upptäcker och agerar för att förhindra eller bistå med hjälp i att skydda den utsatte. Om underlåtenhet att avslöja sådana brott som äktenskapstvång eller vilseledande till tvångsäktenskapsresa kriminaliseras skulle det sannolikt förpliktiga fler aktörer, såväl privatpersoner som myndigheter, att göra en anmälan vid kännedom om personer som riskerar att utsättas för tvångsäktenskap.

5.4.7 Tvång att vara kvar i ett äktenskap eller en äktenskapsliknande förbindelse bör inte omfattas av den straffrättsliga regleringen om äktenskapstvång

TRIS beklagar att utredningen dragit slutsatsen att inte kriminalisera denna punkt. Även om TRIS har viss förståelse för utredningens bedömning att det exempelvis är svårt att dra gränsen vid vilka som faktiskt utövar tvånget över en person att stanna kvar i ett äktenskap, så vill vi ändå framhålla vikten av att lagstiftningen tydligt ska markera mot ett sådant tvång. I ett sammanhang där kollektivets vilja är lag skulle en sådan lagstiftning utöka den utsatta personens möjligheter att frigöra sig från ett äktenskap som han/hon inte vill vara kvar i – även om det juridiskt sett inte finns några som helst hinder för en skilsmässa, men att det snarare är andra omständigheter som tvingar kvar den utsatte i det oönskade äktenskapet.

6 Effektivare verktyg för att motverka barnäktenskap, tvångsäktenskap och könsstympning utomlands

Inom TRIS akuta verksamhet med skyddat boende för personer utsatta för hedersrelaterat våld och förtryck förekommer att en placerad individ återvänder till sitt hem trots att det fortfarande anses vara en våldsam och destruktiv miljö för den placerade att återvända till. I sådana här lägen och gällande individer fyllda arton år står myndigheter många gånger maktlösa. Idag är det svårt att omhänderta unga vuxna fyllda arton och upp till tjugo år som utsätts för hedersrelaterat våld och förtryck enligt LVU. Exempelvis gäller detta när unga vuxna väljer att vara kvar i en miljö där risken för tvångsäktenskap är stor. Det kan också handla om att unga män tvingas kontrollera kvinnliga familjemedlemmars beteende mot sin egen vilja och är i behov av att erbjudas stöd- och skyddsinsatser enligt LVU.

I dagsläget är inte 3 § LVU anpassat för nämnda målgrupps särskilda utsatthet. I utredningen berörs kort problematiken kring att bedöma en ungs återvändande till sitt hem där hon/han blivit utsatt för hedersrelaterat våld eller riskerat tvångsgifte som eventuellt utgörande en grund för LVU med stöd av 3 §. TRIS beklagar att utredningen inte tar ett tydligt ställningstagande för och föreslår ett utvidgat rekvisit i 3 § för att ge ett bättre skydd åt dessa unga vuxna som befinner sig i en mycket svår situation där de löper risk att utsättas för tvångsäktenskap.

6.5.3 I förebyggande syfte bör ett utreseförbud för barn införas och passlagens regler ändras

TRIS välkomnar utredningens bedömning att ett utreseförbud för barn som riskerar att föras utomlands i syfte att giftas bort eller könsstympas behövs. Däremot anser TRIS att även unga vuxna upp till tjugo år ska kunna omfattas av bestämmelsen, eftersom det är väl känt att tvångsäktenskap förekommer bland unga vuxna.

Därtill vill TRIS särskilt rikta uppmärksamhet på vuxna personer med intellektuell funktionsnedsättning som riskerar att föras ut ur Sverige i syfte att giftas bort mot den egna viljan och i strid med individens förmåga att förstå vad hon/han blir utsatt för. Brittisk forskning visar att personer med intellektuell funktionsnedsättning utsätts för tvångsäktenskap vanligen vid tjugofem års ålder och uppåt medan personer utan intellektuell funktionsnedsättning utsätts för tvångsäktenskap vanligen upp till arton år.³ TRIS egna kartläggning *Gömd och Glömd* (kommande) visar på liknande resultat. Men anledning av målgruppens bristande förmåga att omhänderta sitt eget skyddsbehov och förståelse för att hon/han faktiskt blir utsatt för ett brott, anser TRIS att det är mycket angeläget att se över möjligheterna att även överväga likande utreseförbud som utredningen föreslår ska gälla för barn.

Utredningen beskriver att till skillnad från barn så har vuxna personer i regel "större möjligheter att värja sig mot risken att föras utomlands för att utsättas för tvångsgifte" (sid. 180). Men detta vill vi hävda inte är tillämplig på samma sätt på vuxna personer med intellektuell funktionsnedsättning. Denna målgrupp är i djup beroendeställning till sina omsorgsgivare som många gånger även är anställda som personlig assistent och/eller god man och därmed utgör det viktigaste nätverket för personen i fråga, som även kan vara utsatt för hedersrelaterat våld och förtryck av samma personer. Det lämnar den utsatte i en otroligt svår situation som många yrkesverksamma har lyft och beskrivit som en inlåsningseffekt som är nästintill omöjlig att bryta. Detta är särskilt beklämmande i samband med att det kommer till en yrkesverksams kännedom att en brukare inom en snar framtid kommer att föras utomlands för att giftas bort men att det inte finns något att göra för att förhindra det, eftersom det är svårt för brukaren att uttrycka sin egen vilja. Något som personen i fråga kan vara mycket rädd för att uttrycka när sannolikt en familjemedlem ständigt för hennes/hans talan hos socialtjänsten exempelvis.

TRIS vill se att denna målgrupps särskilt utsatta situation beaktas i bedömningen, i det här fallet, utreseförbud vid risk för att utsättas för tvångsäktenskap.

6.5.4 Närmare om utformningen m.m. av utreseförbudet

TRIS tillstyrker utredningens förslag om att den nya regleringen om utreseförbud avseende barn som riskerar att föras utomlands i syfte att ingå äktenskap eller könsstympas bör införas i LVU. Vidare anser TRIS att LVU bör omhänderta situationen för unga vuxna (arton till tjugofem år) som får insatsen skyddat boende enligt SoL (Socialtjänstlagen), men som upprepade gånger återvänder till hemmiljön där risken för tvångsäktenskap är överhängande. För att effektivare motverka utsatthet för tvångsäktenskap vill TRIS se att nämnda målgrupp ska kunna omhändertas enligt ett utökad 3 § LVU med hänvisning till eget destruktivt beteende. Att återvända till en kontext där hedersrelaterat våld och förtryck förekommer och där risken för tvångsäktenskap är stor bör betraktas som skadligt för unga vuxnas hälsa, utveckling och framtid.

³ Clawson, Rachael & Fyson, Rachel (2017), *Forced marriage of people with learning disabilities: a human rights issue*, *Disability & Society*, 32:6, 810-830.

7 Ett effektivt arbete vid myndigheterna

7.3 Behövs ytterligare åtgärder för att öka förutsättningarna för lagföring för äktenskapstvång, vilseledande till tvångsäktenskapsresa och könsstympning?

TRIS instämmer i utredningens resonemang kring komplexiteten i hedersrelaterade ärenden och därmed behovet av att utveckla arbetet hos berörda myndigheter för att öka förutsättningarna för lagföring av de aktuella brotten. Inte sällan förekommer internationella inslag i dessa ärenden, vilket kräver samverkan mellan myndigheter även utanför Sveriges gränser.

TRIS ser mycket positivt på det utvecklingsarbete som pågår inom Åklagarmyndigheten och Polismyndigheten och vill, i samstämmighet med utredningen, se att detta utvecklingsarbete fortgår.

Särskilt positivt ser TRIS på förslaget om att brottsbekämpningen mot hedersrelaterad brottslighet föreslås koncentreras till ett mindre antal åklagarkammare och att anmälningar handläggs av särskilt utsedda åklagare. Därtill tillstyrker TRIS utredningens förslag att inrätta ett kompetensnätverk för de åklagare som handlägger ärenden om barnäktenskapsbrott, äktenskapstvång, vilseledande till tvångsäktenskapsresa och könsstympning. TRIS vill även lyfta värdet av att tillvarata ideella krafterns erfarenhet och kompetens kring hedersrelaterat våld och förtryck i formandet av ett sådant kompetensnätverk.

7.4.5 Överväganden, Samverkan med andra myndigheter kan förbättras inom skolan och hälso- och sjukvården

TRIS vill särskilt understryka vikten av en förbättring kring samverkan mellan olika myndigheter inom skolan och hälso- och sjukvården. Detta gäller inte minst inom det förebyggande och långsiktiga arbetet, vid sidan av akuta situationer som uppstår då individer behöver stöd och hjälp omgående från skolpersonal eller hälso- och sjukvårdspersonal. Det är önskvärt att det råder en samsyn mellan olika myndigheter när det gäller rutiner och skyddsåtgärder vid akuta ärenden där barn och unga riskerar att utsättas för barnäktenskap, tvångsäktenskap eller könsstympning, i Sverige eller utomlands. Därför är det så viktigt med ett genomtänkt och välgrundat metod- och kunskapsstöd i både det förebyggande men även det akuta arbetet mot nämnda brott inom myndigheter som ansvarar för barn och unga på olika sätt.

Ärendets beredning

I detta ärende har Mariet Ghadimi, verksamhetschef på TRIS, och Talin Davidian, ordförande på TRIS, varit beslutande. Serine Gunnarsson, metod- och utbildningsansvarig på TRIS, har varit föredragande.